

2023 SEÇİMLERİ VE KÜRTLER: YENİ EĞİLİMLER, YENİ İHTİMALLER

MESUT YEĞEN

AĞUSTOS 2023

ANKARA
ENSTİTÜSÜ

2023 SEÇİMLERİ VE KÜRTLER: YENİ EĞİLİMLER, YENİ İHTİMALLER

MESUT YEĞEN

AĞUSTOS 2023

ANKARA
ENSTİTÜSÜ

MESUT YEĞEN

Orta Doğu Teknik Üniversitesi ve İstanbul Şehir Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak çalıştı. Halen Kürt Tarihi dergisinin editörlüğünü yapmaktadır. Milliyetçilik, Vatandaşlık ve Kürt meselesi üzerine çalışan Yeğen'in yayımlanmış kitapları: Devlet Söyleminde Kürt Sorunu, Müstakbel Türk'ten Sözde Vatandaşa: Cumhuriyet ve Kürtler, Son Kürt İsyanı, İngiliz Belgelerinde Kürdistan, Kürtler Ne İstiyor: Kürdistan'da Etnik Kimlik, Dindarlık, Sınıf ve Seçimler (Uğraş Ulaş Tol ve Mehmet Ali Çalışkan'la birlikte).

www.ankaraenstitusu.org
www.perspektif.online
www.panoramatr.com

Mutlukent Mahallesi, Dicle
Caddesi, İncedere Sokak,
No: 5, Beysukent, Çankaya,
Ankara +90 312 235 66 36

AĞUSTOS 2023

Ankara Enstitüsü Türkiye ve dünyadaki siyasal, ekonomik, toplumsal ve jopolitik gelişmeleri inceleyen akademik bir düşünce kuruluşudur. Başta Türkiye'nin siyasal ve toplumsal hayatını ilgilendiren başlıklar olmak üzere düzenli olarak demokratikleşme, siyasal çoğulculuk, katılım, hesap verilebilirlik ve şeffaflık temelli araştırmalar gerçekleştiren Enstitü, Türkiye dış politikası ve jeopolitik gelişmelere dair çalışmalar da yürütmektedir.

Türkiye'deki tartışmalara katkıda bulunmak üzere çoğulcu bir tartışma platformu olarak yayın hayatında olan perspektif.online sitesi de Ankara Enstitüsü tarafından yönetilmektedir.

Farklı akademik kurum, sivil toplum ve medya kuruluşlarıyla ortak akademik çalışmalara imza atan Ankara Enstitüsü düzenli bir şekilde Türkiye'nin siyasal, ekonomik ve toplumsal nabzını tutacak saha araştırmaları da gerçekleştirmektedir. Bu araştırmalar sayesinde elde edilen zengin veriler akademik ortaklıklar veya müstakil araştırmalarla bilimsel ürünler olarak yayınlanmaktadır.

Yayımlanan yazılardaki görüşlerin içeriği ve yazım tercihleri yazarlarına aittir ve Ankara Enstitüsü'nün tercihlerini yansıtmayabilir. Kaynak gösterilmesi ve link verilmesi kaydıyla kısmen alıntı yapılabilir.

İÇİNDEKİLER

SEÇİMLERDEN ÖNCE: YERLEŞİK EĞİLİMLER **06**

2023 SEÇİMLERİ **11**

DEĞİŞEN TERCİHLER, YENİ EĞİLİMLER **13**

HDP'NİN DÜŞÜŞLERİ **18**

SONUÇLAR VE OLASILIKLAR **22**

2023 seçimlerinde “kim, hangi parti kazandı; kim, hangi parti kaybetti” sorusuna verilebilecek yanıtlardan biri de şu: Türkiye siyasi hayatının beş büyük siyasi partisinin dördü bir açıdan kaybedip, başka bir açıdan kazanırken HDP net biçimde kaybetti. AK Parti, CHP, MHP ve İYİ Parti cumhurbaşkanlığı ve meclis seçimlerinden birinde kazanırken ya da en azından kaybetmezken, HDP her iki seçimde de kaybetti. AK Parti meclis seçimlerinde tarihindeki en düşük ikinci oyu alıp büyük bir kayıp yaşarken, içinde olduğu Cumhur İttifakı meclis seçimlerinde çoğunluğu elde etmekle kalmadı, cumhurbaşkanlığı seçimlerinde parti başkanını cumhurbaşkanı seçtirerek önemli bir başarı elde etti. MHP de desteklediği cumhurbaşkanı adayının seçimi kazanmasıyla önemli bir başarı elde ederken, meclis seçimlerinde de 2018 seçimlerinde aldığına yakın bir oy aldı ve vekil sayısını 49’dan 50’ye yükseltti. Millet İttifakı’nın iki büyük partisi, CHP ve İYİ Parti ise destekledikleri cumhurbaşkanı adayının seçilememesiyle cumhurbaşkanlığı seçimlerinde başarısız oldular ancak meclis seçimlerinde 2018 seçimlerine yakın sonuçlar elde ederek seçimlerin bu kısmında bir kayıp yaşamadılar. HDP ise desteklediği cumhurbaşkanı adayının seçilememesiyle kalmadı, 2018 meclis seçimlerinde aldığı oyların yaklaşık dörtte birini kaybetti.

HDP’nin bu ‘duble kayıp’ en az iki açıdan önemli. İlkin, Kürt seçmenlerin siyasi davranışında, kuvvetlenip kuvvetlenmeyeceği henüz meçhul olsa da, yeni eğilimlere, yeni yönelimlere işaret ediyor. İkinci olarak, HDP’nin yenilgisi hem Türkiye siyasetinin hem de Kürt meselesinin ve Kürt siyasetinin seyrinde kimi değişimlere yol açabilir. HDP’nin 2023 seçimlerinde aldığı yenilgi, 2015 Haziran seçimlerinin ardından Türkiye siyasetini, Kürt meselesini ve Kürt siyasetini kuşatmaya başlayan çerçeveyi dönüştürebilir.

HDP’nin 2023 seçimlerinde aldığı yenilgi, Kürt seçmenlerin siyasi davranışında gerçekleşen bir değişikliğin sonucu olduğu gibi bu değişikliğin devam edip büyüyebileceğini gösteren işaretler de taşıyor. Ancak, 2023 seçimlerinde Kürt seçmenlerin siyasi tercihlerinde neyin değiştiğini ve nelerin daha değişebileceğini anlayabilmek için önce Kürtlerin siyasi davranışının 2023 öncesi seyrini, bu seyrinde yaşanan ana kopuşları ve bu kopuşların ardından öne çıkıp kalıcılaşan eğilimleri resmetmek gerekiyor.

Türkiye siyasi hayatının beş büyük siyasi partisinin dördü bir açıdan kaybedip, başka bir açıdan kazanırken HDP net biçimde kaybetti.

Kürt seçmenler epey bir zamandır Türkiye seçmenlerinden kökten farklı tercihlerde bulunuyor.

SEÇİMLERDEN ÖNCE: YERLEŞİK EĞİLİMLER

Kürt seçmenlerin siyasi davranışında 2023'ün hemen öncesinde kalıcılaşmış görünen ana eğilimleri “genel seçmen davranışından ayrışma” başlığı altında toplamak mümkün. Kürt seçmenler epey bir zamandır Türkiye seçmenlerinden kökten farklı tercihlerde bulunuyor. Kürt meselesini temsil eden partiyi çok yüksek oranlarda desteklemek, 2002 seçimlerinden beridir Türkiye’de açık ara birinci parti olan AK Parti’yi en azından 2011’den beridir Kürt şehirlerinde ikinci parti yapmak ve bu iki parti haricinde kalan ‘diğer partilere’ ilgi göstermemek bu farklı tercihlerden. Seçimlere Türkiye ortalamasının altında katılmak da diğer bir ayrışma hali. 2011 seçimlerinden sonra belirginleşip kalıcılaşmış olmakla beraber, bu ayrışma hallerinin kökleri 1991, hatta 1961 seçimlerine kadar gidiyor.¹

1961 seçimlerinde Türkiye genelinde aldığı oy yüzde 13,7’de kalan Yeni Türkiye Partisi’nin (YTP) Kürt seçmenlerin yoğun olduğu şehirlerde yüzde 37,7 oy alması Kürtlerin siyasi davranış itibarıyla Türkiye genelinden ayrışma eğiliminde olduğunun ilk büyük işaretiydi.² Aynı seçimlerde yüzde 34,8 alarak Türkiye genelinde ikinci parti olan Adalet Partisi (AP) Kürt şehirlerinde ancak yüzde 11,1 oy almış ve bölgenin üçüncü partisi olabilmisti. Yusuf Azizoğlu, Kasım Küfrevi, Kemal Badıllı ve Sait Mutlu gibi Kürt ileri gelenlerinin de etkili olduğu YTP, 1958 darbesinin ardından Kürtlerin Irak siyasetinin etkili bir aktörü olması, Musa Anter ve Abdurrahman Efem Dolak’ın tutuklanmasına yol açan ‘Kımlı hadisesi’ ve 49’lar davası gibi Kürt meselesinin ‘geri dönüşüne’ işaret eden olayların ardından Türkiye siyasi hayatına katılmıştı.

- 1 Kürt seçmenlerin siyasi davranışının ayrışma tarihiyle ilgili bu bölüm şu çalışmadan özetlenmiştir: Mesut Yeğen, Uğraş Ulaş Tol, Mehmet Ali Çalışkan, *Kürtler Ne İstiyor?* (İstanbul: İletişim, 2016).
- 2 Başkaları da olmakla beraber bu çalışma içerisinde Kürt seçmenlerin yoğun olduğu şehirler derken kastedilenler şu 12 il: Adıyaman, Ağrı, Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Hakkari, Kars, Mardin, Muş, Siirt, Şırnak, Tuncel, Urfa ve Van. Uğraş Ulaş Tol ve Mehmet Ali Çalışkan’la 2013-2015’te TÜBİTAK 1001 programı çerçevesinde bu 12 il için yaptığımız bir araştırmanın hem saha hem de masa başı bulgularını kullanmak istediğim için bu yazının büyük kısmında da bu 12 şehri esas alacağım. Bahsi geçen TÜBİTAK araştırması kitap olarak da yayımlandı. Bkz. Mesut Yeğen, Uğraş Ulaş Tol, Mehmet Ali Çalışkan, *Kürtler Ne İstiyor?*

Kürt meselesinin geri dönüşünü takiben ve bu geri dönüşün bir yansıması olarak Kürt seçmenlerin bu ilk 'ayrışması' 1965 seçimlerinde devam etti. Yüzde 52,9 oy alarak Türkiye genelinde birinci parti olan AP 'bölgede' yüzde 30,5 oy alabilirken, Kürtlerin önemli bir kısmı YTP'ye oy vermeye devam etti, bir kısmı da Türkiye İşçi Partisi'ni (TİP) destekledi. 1965 seçimlerinde Türkiye genelinde yüzde 3 oy alan TİP, Kürt şehirlerinde yüzde 3,9 oy almıştı. Kürtlerin 'ayrışması', daha az belirgin olsa da, YTP'nin kapanmış, TİP'in de kapatılmış olduğu 1970'lerde de devam etti. 1973 seçimlerinde Türkiye genelinde yüzde 5,3 oy alan Cumhuriyetçi Güven Partisi'nin (CGP) Kürt şehirlerindeki desteği yüzde 11,5'i buldu. Keza, Türkiye genelinde yüzde 2,8 oy alan bağımsız adaylar bölgede oyların yüzde 14,2'sini aldı. 1977 seçimlerinde bu kez Milli Selamet Partisi (MSP) Kürtlerden Türkiye ortalamasının oldukça üzerinde bir destek aldı. 1977 seçimlerinde Türkiye genelinde yüzde 8,6 oy alan MSP'nin bölgedeki oyu yüzde 17,7 olmuştur. Türkiye genelinde yüzde 2,5 oy alabilen bağımsızlarsa bölgede yüzde 20,1 oy almıştı.

Kürtlerin siyasi davranışındaki ayrışmanın daha çarpıcı ve bugün süregiden ayrışmayla doğrudan devamlılık taşıyan örnekler, 1978 ve 1979'da yapılan belediye seçimlerinde ortaya çıktı. 1978'de Diyarbakır'da Mehdi Zana, 1979'da ise Ağrı'da Orhan Alpaslan ve Batman'da Edip Solmaz, bağımsız adaylar olarak girdikleri seçimlerde belediye başkanı seçildiler. Zana ve Alpaslan Özgürlük Yolu, Solmaz da PKK tarafından desteklenmişti.

Kürtlerin ayrışması 1980 darbesinden sonra da devam etti. 1987 seçimlerinde Refah Partisi'nin Kürt şehirlerindeki desteği Türkiye ortalamasının iki katı oldu. Ancak Kürtlerin daha büyük ve daha özel bir biçimde ayrışması 1991 seçimlerinde gerçekleşti. 1989'da Paris'te yapılan Kürt konferansına katılan Kürt vekillerini ihraç etmesinin ardından Kürt şehirlerinde tabela partisine dönen Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP), aralarında ihraç edilen vekillerin de olduğu isimler tarafından 1990'da kurulan Halkın Emek Partisi'yle (HEP) ittifak yaparak girdiği 1991 seçimlerinde Kürt şehirlerinin bazılarında oyların yarısını aldı ve bölgede birinci parti oldu. Türkiye genelinde yüzde 20,8 oy alarak üçüncü parti olan SHP Kürt şehirlerinde yüzde 32,7 oy almıştı.

1991 seçimlerindeki ayrışmayı özel kılan iki şey vardı. İlkin, Kürtlerin ayrışması 1991'den sonra büyüyerek kalıcılaştı. İkinci olarak, Kürtlerin seçmen davranışı açık biçimde Kürt meselesine atıfla ayrışır olmuştu. 1991'le beraber, Kürt seçmenler ilki 1990'da kurulan Kürt meselesinin taşıyıcısı partilere oy vererek ayrışmaya başlamıştı. Bu özel halin ardında hem Kürt meselesinin 1990'ların başından itibaren siyasi gündemin tepesine oturması hem de Kürt seçmenlerin ilk kez 'Kürt partisi' olarak nitelenebilecek bir partiyle siyaset sahnesine çıkması vardı.

Kürtlerin siyasi davranışındaki ayrışmanın daha çarpıcı ve bugün süregiden ayrışmayla doğrudan devamlılık taşıyan örnekler, 1978 ve 1979'da yapılan belediye seçimlerinde ortaya çıktı. Kürtlerin ayrışması 1980 darbesinden sonra da devam etti.

Kürtlerin ayrışmasının 1991 seçimlerinde başlayan bu ikinci safhası 1995 seçimlerinde devam etti ve yeni bir boyut kazandı. Öncelikle, Kürt partisi adıyla sanıyla ilk kez seçimlere katıldı. HEP'in yerine kurulan Halkın Demokrasi Partisi (HADEP) Türkiye genelinde yüzde 4,2, bölgede ise yüzde 22,5 oy aldı. İkinci olarak, Türkiye genelinde yüzde 21,4 oy alan Saadet Partisi Kürt şehirlerinde yüzde 25,1 oy alarak bölgenin birinci partisi oldu. Diğer bir deyişle, 1995 seçimleriyle beraber Kürt hareketinin ve muhafazakâr-İslamcı hareketin partileri bölgenin iki esas partisi haline gelmişti. 1995 sonrasında bu eğilim giderek kuvvetlendi. Muhafazakâr-İslamcı geleneğin yeni temsilcisi AK Parti 2002 seçimlerinde bölgedeki oyların yüzde 23'ünü, Kürt hareketinin bu dönemdeki partisi DEHAP ise oyların yüzde 33'ünü aldı.

Kürtlerin ayrışmasının 1991 seçimlerinde başlayan bu ikinci safhası 1995 seçimlerinde devam etti ve yeni bir boyut kazandı. Kürtlerin ayrışması 2007 seçimlerinde bir yandan yeni bir hüviyet edinirken, diğer tarafta da önemli bir gelişmeye yol verdi.

Kürtlerin ayrışması 2007 seçimlerinde bir yandan yeni bir hüviyet edinirken, diğer tarafta da önemli bir gelişmeye yol verdi. İlk olarak, muhafazakâr-İslamcı geleneğin temsilcisi AK Parti, Kürt şehirlerinde Türkiye ortalamasının üzerinde oy aldı ve bölgenin birinci partisi oldu. Türkiye genelinde yüzde 46 oy alan AK Parti bölgede oyların yüzde 51'ini almıştı. Kürt hareketiyse yüzde 10'luk seçim barajına takılmak için bağımsız adaylarla yarıştı ve bölgedeki oyların yüzde 30 kadarını aldı ve mecliste 22 sandalye kazanarak grup kurdu. Kürtlerin ayrışmasına yeni bir hüviyet kazandıran 2007 seçimleri siyasi açıdan da üç önemli sonuç üretmişti. İlk, Kürt meselesinde devletin onlarca senelik geleneksel tenkil ve asimilasyon siyasetine mesafeli görünen bir parti iktidara yerleşmiş ve Kürtlerin de yarısının desteğini almaya başlamıştı. İkinci olarak, Kürtler grup kuracak sayıda temsilcisini meclise göndermişti. Son olarak, devletin geleneksel Kürt meselesi siyasetine sahip çıkan partiler Kürt şehirlerinde silinmişti. 2002 seçimlerinde bile bölgede kayda değer oy alabilen DYP, CHP ve ANAP 2007 seçimleriyle beraber etkisizleşmiş, bölgede iki partili bir yapı ortaya çıkmıştı.

2007 seçimlerinde ortaya çıkan bu manzara 2011 seçimlerinde daha da netleşti. AK Parti 2007'de olduğu gibi bölge oylarının neredeyse yarısını alırken, Kürt hareketinin yeni partisi BDP'nin desteklediği bağımsız adaylar yüzde 40'a yakın oy aldı. Kürt hareketiyle muhafazakâr-İslamcı hareketin partilerinin bölgedeki oyları 2002'de yüzde 55 civarındayken 2011'de yüzde 90'a ulaşmıştı.

7 Haziran 2015 seçimleri Kürtlerin ayrışması eğilimini bir kez daha değiştiren önemli bir siyasi sonuca da yol açtı. İlk, 1991 seçimlerinin ardından bölgedeki oylarını istikrarlı biçimde yükselten muhafazakâr-İslamcı partinin oyları 2015 seçimlerinde sert bir biçimde düştü. AK Parti 2011'de bölgede aldığı oyların yüzde 40'ını kaybetti ve yüzde 27 oy alabildi. Kürtlerin iktidara yerleşen muhafazakâr-İs-

lamcı hareketin partisine açtığı kredinin azaldığını gösteren bu durum, AK Parti'nin 2009'da başlatılan çözüm sürecini sonlandırması, 2014'te DAİŞ'in Kobani'yi kuşatmasına 'kayıtsız' kalması ve 2015 seçim kampanyasında Kürt hareketinin temsilcilerine karşı takındığı ayrımcı tutumla ilgiliydi. Buna mukabil, Kürt hareketinin yeni partisi HDP bölgede oyların yarısından epey fazlasını (yüzde 62,4) alarak Kürtlerin tartışmasız birinci partisi oldu. 2015 seçimleri önemli bir siyasi sonuca da yol açtı. Kürt partisi Kürtlerin birinci partisi olmakla kalmadı meclisteki üçüncü büyük parti oldu ve bir tek parti hükümeti kurulması ihtimalini ortadan kaldırdı. Yüzde 10'luk seçim barajına rağmen seçimlere bağımsız adaylarla değil parti olarak katılan HDP barajı aşarak 80 vekil çıkarmıştı. Kürt partisi, son zamanların popüler deyimleriyle, 'oyun kurucu' ya da 'King maker' olmuştu.

7 Haziran seçimlerinden sonra hükümet kurulamaması üzerine seçimlerin yenilenmesine karar verildi. Çözüm sürecinin çökmesinin ardından silahlı çatışmaların başlaması ve DAİŞ tarafından yapılan bombalı saldırılar yenilenen seçimlerin bir dehşet ortamında yapılmasına yol açtı. Yenilenen Kasım 2015 seçimlerinde siyasi tablonun 'dengelenmiş' bir sonuç ortaya çıktı. HDP yüzde 10,7 alarak barajı yine geçti ancak 7 Haziran'da bölgede almış olduğu seçmen desteğinin yüzde 10'unu kaybederek yüzde 55,3 oy aldı. AK Parti ise 7 Haziran'daki kaybının bir kısmını telafi etti ve Kürt şehirlerinde yüzde 37,7 oy aldı. 2015 Kasım seçimlerinde ortaya çıkan bu 'dengelenmiş' tablo 2018 seçimlerinde tekrar etti. Kürt partisi seçim barajını bir kez daha geçti ve oylarını bir miktar artırdı. HDP tüm oyların yüzde 11,8'ini, bölgede ise 50,3'ünü almıştı. Buna mukabil AK Parti'nin bölgedeki oyları da yüzde 35,5'e gerilemişti.

2018 seçimleri Kürt partisinin Türkiye genelinde toparlanma yoluna girmekle beraber Kürt şehirlerindeki kan kaybının devam ettiğini gösteriyordu. 2019 yerel seçimleri bu tezat hali teyit etti. 2014 yerel seçimlerinde dönemin Kürt partisi Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) 97 belediye başkanlığı kazanmışken, 2019 yerel seçimlerinde HDP 57 yerleşim yerinde belediye başkanlığını kazanabildi. Öte yandan, 2019 yerel seçimlerinde İstanbul, Ankara, Adana, Mersin, Antalya gibi büyük şehirlerde HDP'nin desteklediği CHP adaylarının seçimleri kazanması hem HDP'nin Kürt şehirlerindeki oy kaybının üstünü örttü hem de HDP'nin muhalefet nazarındaki ve Türkiye siyasetindeki önemini artırdı.

Kürt seçmenlerin 2023 öncesi siyasi davranışlarına dair bu kısa özet esas olarak şuna işaret ediyor: Kürtler, kökleri 1961 seçimlerine uzanmakla beraber, 1991 seçimlerinden beridir giderek güçlenen bir biçimde genel seçmen davranışından ayrışma eğilimi gösteriyor. Bu ayrışma eğiliminin iki ayrı seviyesi var.

2018 seçimleri Kürt partisinin Türkiye genelinde toparlanma yoluna girmekle beraber Kürt şehirlerindeki kan kaybının devam ettiğini gösteriyordu.

İlk seviyede Kürtler parti tercihleri itibarıyla ayrışıyor. Parti tercihleri seviyesinde üç genel eğilim söz konusu. İlk olarak, Kürt seçmenler Kürt olmayan seçmenlerce neredeyse hiç teveccüh edilmeyen bir partiyi yoğun biçimde destekliyor. Kürtlere yaslanan ve Kürt meselesini öne çıkaran bir siyasi parti, bugün itibarıyla HDP (YSP), uzun zamandır Kürtlerin birinci partisi durumunda. İkinci olarak, Kürt partisine oy vermeyen Kürtlerin esas adresi uzun zamandır muhafazakâr-İslamcı hareketi temsil eden parti olarak AK Parti ve fakat 2002 sonrasındaki bütün seçimlerde Türkiye genelinde birinci olan AK Parti uzun zamandır Kürt şehirlerinde ancak ikinci olabiliyor. Son olarak, bölgede uzun zamandır iki partili bir siyasi tablo söz konusu. 2007 seçimlerinden başlayarak 2018'e kadar Kürtlerin çok büyük bir kısmı Kürt partisi ve muhafazakâr-İslamcı parti haricindeki 'diğer partilere' oy vermedi.

Ayrışmanın ikinci seviyesi ise katılımı ilgili. 1970'ler boyunca Kürt şehirlerinde Türkiye ortalamasının üzerinde kalan seçime katılım oranı 1990'lardan beridir giderek artan biçimde Türkiye ortalamasının altında kalıyor.³ Özetle, Kürt seçmenlerin siyasi davranışında üçü parti tercihleriyle, biri de katılımı ilgili olmak üzere dört karakteristik, dört genel eğilim söz konusu.

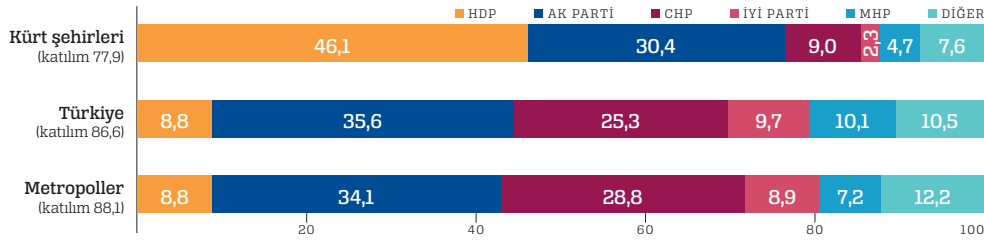
2007 seçimlerinden başlayarak 2018'e kadar Kürtlerin çok büyük bir kısmı Kürt partisi ve muhafazakâr-İslamcı parti haricindeki 'diğer partilere' oy vermedi.

3 Seçime katılım oranlarının Türkiye'de ve bölgedeki seyri için bkz. Mesut Yeğen, Uğraş Ulaş Tol, Mehmet Ali Çalışkan, *Kürtler Ne İstiyor?*, s. 45-49.

2023 SEÇİMLERİ

14 Mayıs'taki meclis ve 14/28 Mayıs'taki cumhurbaşkanlığı seçimlerinde alınan sonuçlar bir başına değerlendirildiğinde, Kürt seçmenlerin siyasi davranışının söz konusu iki seviyede de genel seçmen davranışından ayrılmaya devam ettiği görülüyor. Sonuçlar, Kürt seçmenlerin parti tercihleri itibarıyla olduğu kadar seçime katılım oranları itibarıyla da genel seçmen davranışından ayrıştığını gösteriyor. 2023 seçimlerinin meclis ayağında seçmenlerin tercihleri Kürt şehirlerinde, Türkiye genelinde ve İstanbul, Mersin ve Adana'dan oluşan üç metropolde aşağıdaki gibi gerçekleşti.

GRAFİK 1: 2023 MECLİS SEÇİMLERİ

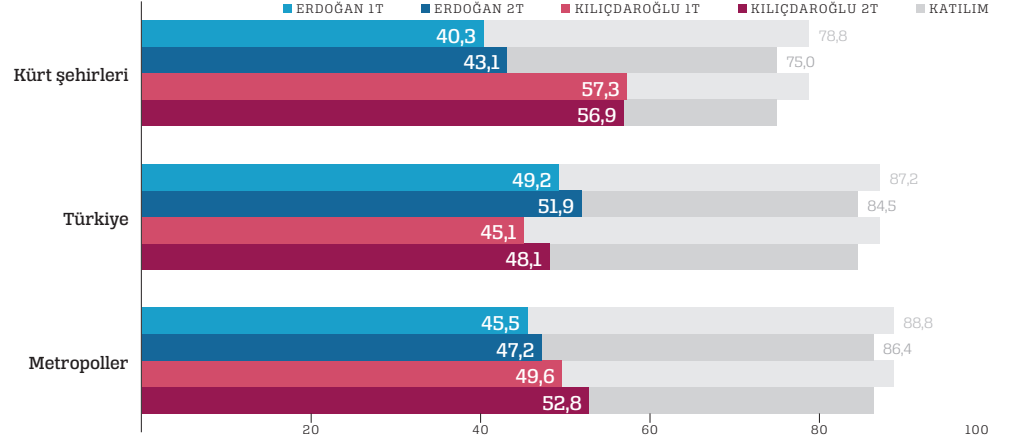

2023 seçim sonuçları bir başına değerlendirildiğinde görünen şu: Seçmen tercihlerinin Türkiye'deki genel dağılımıyla Kürt şehirlerindeki dağılımı arasında bugün de büyük farklar var. Türkiye genelinde beşinci olan Kürt partisi (HDP-YSP), Kürt şehirlerinde ilk sırada. Keza, Türkiye genelinde açık farkla ilk sırada yer alan iktidar partisi, Kürt illerinde Kürt partisinin açık ara gerisinde ikinci parti. Son olarak, bu iki partinin haricinde kalan partiler Türkiye genelinde yüzde 55 civarında destek bulurken Kürt illerindeki destekleri yüzde 25 civarında. Siyasi davranışın Türkiye genelinde ve Kürt şehirlerinde önemli düzeyde ayrıştığı diğer bir yüzey de katılım. Türkiye genelinde yüzde 86,8 olan seçime katılım oranı Kürt illerinde yaklaşık 9 puan daha az olmuş ve yüzde 77,9'da kalmış.

Seçmen tercihlerinin Türkiye ve Kürt şehirlerindeki dağılımı meclis seçimlerinde olduğu kadar olmasa bile cumhurbaşkanlığı seçimlerinde de farklılık gösteriyor.

2023 seçim sonuçları bir başına değerlendirildiğinde görünen şu: Seçmen tercihlerinin Türkiye'deki genel dağılımıyla Kürt şehirlerindeki dağılımı arasında bugün de büyük farklar var.

GRAFİK 2: 2023 CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMLERİ

Meclis seçimlerinde olduğu gibi cumhurbaşkanlığı seçimlerinde de katılım oranları Kürt şehirlerinde daha az olmuştur.

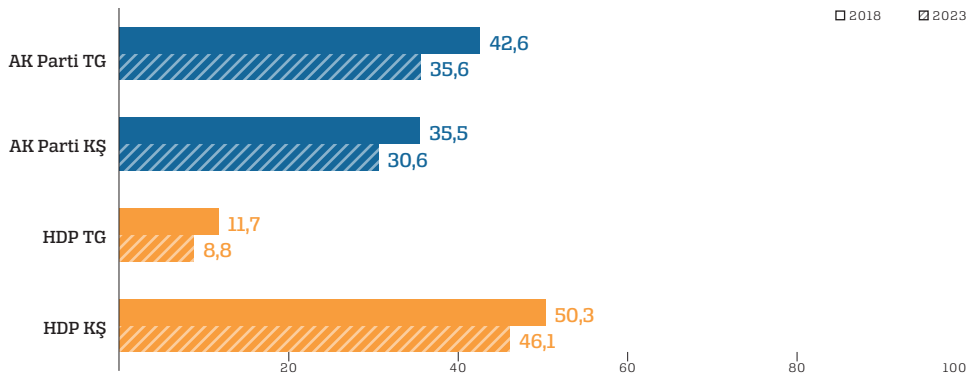
Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ilk turunda Türkiye genelinde Erdoğan, rakibi Kılıçdaroğlu'ndan 4 puan daha fazla oy alıp seçimleri önde tamamlarken, Kürt şehirlerinde rakibinin ancak üçte ikisi kadar oy alıp ikinci olabilmiş. Kürt seçmenlerin sayısının yüksek olduğu üç metropolde de Erdoğan Kılıçdaroğlu'nun gerisinde kalmış. Bu durum Kürt seçmenlerin cumhurbaşkanlığı seçimlerindeki tercihlerinin de Türkiye genelinden önemli oranda ayrıştığını gösteriyor. Söz konusu ayrışma ikinci turda da devam etmiş görünüyor. Türkiye genelinde seçimleri rakibi Kılıçdaroğlu'nun dört puan farkla önünde kapatıp cumhurbaşkanı seçilen Erdoğan, Kürt şehirlerinde yine rakibinin epey gerisinde kalmış. Ancak Kürt seçmenlerin ilk turla ikinci tur arasında az da olsa tercihlerini değiştirdikleri görülüyor. İkinci turda Erdoğan Kürt şehirlerindeki oyunu yüzde 40,3'ten 43,1'e yükseltirken, Kılıçdaroğlu'nun oyları yüzde 57,3'ten 56,9'a düşmüş. Bu azalma bir kısmıyla seçime katılım oranlarındaki değişimle ilgili olsa gerek. Meclis seçimlerinde olduğu gibi cumhurbaşkanlığı seçimlerinde de katılım oranları Kürt şehirlerinde daha az olmuş. Türkiye genelinde yüzde 87,2 olan katılım oranı Kürt şehirlerinde bunun 8,4 puan altında yüzde 78,8 olmuş. İkinci turda Türkiye genelinde katılım oranı yüzde 84,5'e, Kürt şehirlerindeyse yüzde 75'e düşmüş. Kürt şehirlerinde katılım oranının Türkiye ortalamasının 9,5 puan gerisine düşmesi, Kürt seçmenin genel seçmenden ayrışmasının ikinci turda daha da büyüdüğünü gösteriyor.

2023 seçim sonuçları bir başına değerlendirildiğinde görünen şu: Kürt seçmenlerin siyasi davranışına hâkim dört karakteristik, dört eğilim 2023'te de devam ediyor. Kürt seçmenler hem siyasi parti tercihleri hem de seçime katılım oranları itibarıyla genel seçmenden farklılık gösteriyor. Ne var ki, 2023 seçim sonuçları önceki birkaç seçimde alınan sonuçlarla karşılaştırıldığında ortaya başka bir manzara çıkıyor. Önceki seçimlerle karşılaştırılarak değerlendirildiğinde, 2023 seçim sonuçları Kürt seçmenlerin siyasi davranışına hâkim bazı eğilimlerin zayıfladığını ve bir kısım yeni eğilimlerin ortaya çıktığını gösteriyor.

DEĞİŞEN TERCİHLER, YENİ EĞİLİMLER

2018 seçimleriyle karşılaştırılarak değerlendirildiğinde 2023 seçim sonuçları ilk olarak şunu gösteriyor: AK Parti ve HDP hem Türkiye genelinde hem de Kürt şehirlerinde ciddi oy kaybetmiş. AK Parti oyları 2018'den 2023'e Türkiye genelinde yüzde 42,6'dan yüzde 35,6'ya, Kürt şehirlerindekiyse yüzde 35,5'ten yüzde 30,6'ya düşmüş görünüyor. Benzer biçimde, HDP'nin oyları da Türkiye genelinde yüzde 11,8'den yüzde 8,8'e, Kürt şehirlerindekiyse yüzde 50,3'ten yüzde 46,1'e düşmüş. Diğer bir deyişle, AK Parti 2023'te hem Türkiye genelinde hem de Kürt şehirlerinde 2018'de aldığı oyların yüzde 20 kadarını, HDP ise Türkiye genelinde aldığı oyların yüzde 25, Kürt şehirlerindekiyse yüzde 10 kadarını kaybetmiş. Bu sonuçlar Kürt seçmenlerin hem HDP'ye hem de AK Parti'ye verdiği desteğin geride kalan beş sene içerisinde azalmış olduğunu gösteriyor.

GRAFİK 3: 2018-2023 SEÇİMLERİNDE AK PARTİ VE HDP

HDP ve AK Parti'nin Kürt seçmenlerden aldığı desteğin azalmasının arka yüzünde bu iki partinin haricinde kalan 'diğer partilere' verilen desteğin yükselmesi var. 2023 ile 2018 seçimlerinin karşılaştırılmasından çıkan ikinci sonuç da bu. 2011 seçimleriyle belirginleşen Kürt şehirlerinde iki partinin hâkim partiler olma hali 2018 seçimlerinde halen iyi kötü devam ederken, 2023 seçimleriyle beraber bu durumun zayıflamaya başladığı anlaşılıyor.

Son olarak, 2018'den 2023'e seçimlere katılım seviyesi de Kürt şehirlerinde değişmiş. Seçimlere katılım oranı 2018'den 2023'e gelindiğinde Türkiye genelinde az da olsa

AK Parti ve HDP hem Türkiye genelinde hem de Kürt şehirlerinde ciddi oy kaybetmiş. Bu sonuçlar Kürt seçmenlerin hem HDP'ye hem de AK Parti'ye verdiği desteğin geride kalan beş sene içerisinde azalmış olduğunu gösteriyor.

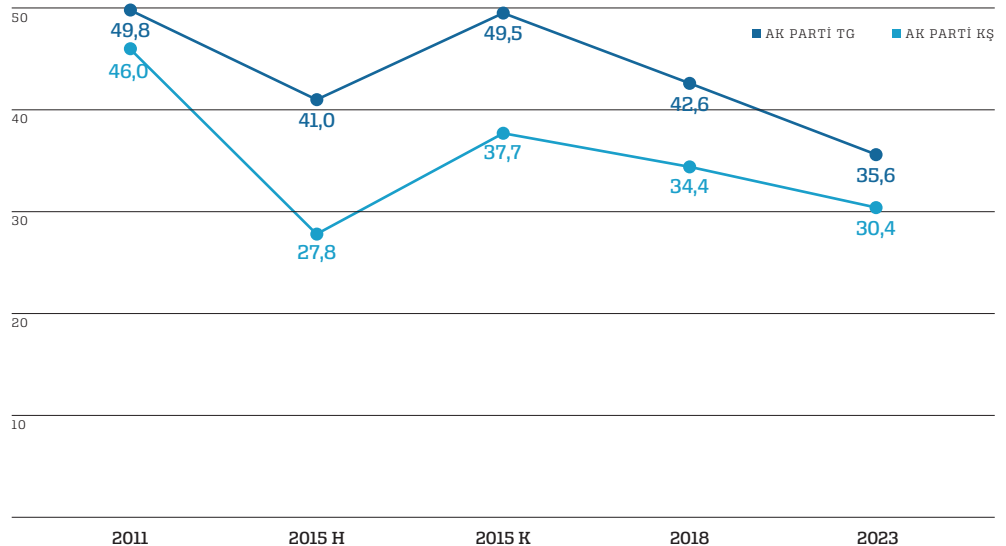
yükselip yüzde 86,2'den yüzde 86,6'ya gelirken, Kürt şehirlerinde yüzde 80,5'ten yüzde 77,9'a gerilemiş. Özetle, 2018'den 2023'e Kürt seçmenlerin hem parti tercihleri hem de seçimlere katılım oranları belirgin bir biçimde değişmiş görünüyor.

Öte yandan, bu değişimlerin birer eğilim oluşturup oluşturmadıklarını anlamak için 2023 seçim sonuçlarını sadece 2018 seçimleriyle değil, önceki birkaç seçimle birlikte değerlendirmek gerekiyor. 2011'den bugüne yapılan beş genel seçimde partilerin aldıkları oy oranlarını karşılaştırmak, Kürt seçmenlerin siyasi davranışına hâkim özelliklerdeki değişimin bir eğilim oluşturup oluşturmadığını ve yeni eğilimlerin ortaya çıkıp çıkmadığını anlamakta işe yarayabilir.

Son beş seçimde alınan sonuçlar AK Parti'nin Kürt seçmenlerin ikinci büyük partisi olmaya devam ettiğini gösteriyor, ancak küçülerek. 2007'den başlayarak Kürt seçmenlerin en büyük ilk ya da ikinci partisi olan AK Parti, 2011'de Kürt şehirlerinde oyların yüzde 46'sını alırken, bugün bu şehirlerde yüzde 30,4 oy almış. Olağanüstü şartlarda yapılan 2015 Kasım seçimleri müstesna, AK Parti Kürt şehirlerinde geride kalan beş seçimin her birinde bir öncekinden daha az oy almış görünüyor. Diğer bir deyişle, 2023 seçimlerinde AK Parti'nin Kürt şehirlerinde yaşadığı oy kaybı bir eğilimin devamı olarak gerçekleşmiş, burası açık. Bu durum, Kürtlerin ikinci partisi olmaya devam etmekle beraber AK Parti'nin Kürt seçmenler nezdindeki çekiciliğinin azalmakta olduğunu gösteriyor. 2023'e gelindiğinde AK Parti, 2011'de Kürt şehirlerinde almış olduğu her üç oydan birini kaybetmiş görünüyor. Özetle, 2007 seçimleriyle beraber ortaya çıkan AK Parti'nin Kürtlerin ve Kürt şehirlerinin birinci partisi olma hali artık çok gerilerde kalmış, dahası AK Parti 2015 Kasım seçimleri hariç, geride kalan beş seçimin her birinde bir öncekinden daha az oy almış durumda.

Son beş seçimde alınan sonuçlar AK Parti'nin Kürt seçmenlerin ikinci büyük partisi olmaya devam ettiğini gösteriyor, ancak küçülerek.

GRAFİK 4: AK PARTİ

Öte yandan, bu beş seçimlik seyir boyunca AK Parti oyları sadece Kürt şehirlerinde değil bütün Türkiye’de düşmüş ve fakat Türkiye genelindeki düşüş eğilimiyle Kürt şehirlerindeki düşüş eğilimi arasında bir fark var. AK Parti oylarının 2011’den 2023’e düşüş eğilimi Türkiye genelinde ve Kürt şehirlerinde benzerken, 2015 Kasım seçimlerinden bugüne gerçekleşen düşüş eğilimleri farklı. 2015 Kasım seçimlerinden bugüne AK Parti Türkiye genelinde yüzde 28 oy kaybetmişken, Kürt şehirlerindeki oy kaybı yüzde 19’da kalmış. Diğer bir deyişle, 2015 Kasım seçimlerinden bugüne AK Parti oylarının düşüş hızı Kürt şehirlerinde daha yavaş olmuş. Bu, bir kısmıyla AK Parti’nin Kürt şehirlerindeki oylarının 2011’den 2015’e çok hızla düşmesiyle ilgili olduğu kadar, Türkiye’deki genel seçmen eğilimleriyle Kürt seçmenlerin eğilimleri arasında yeni farkların oluşmasıyla da ilgili olabilir.

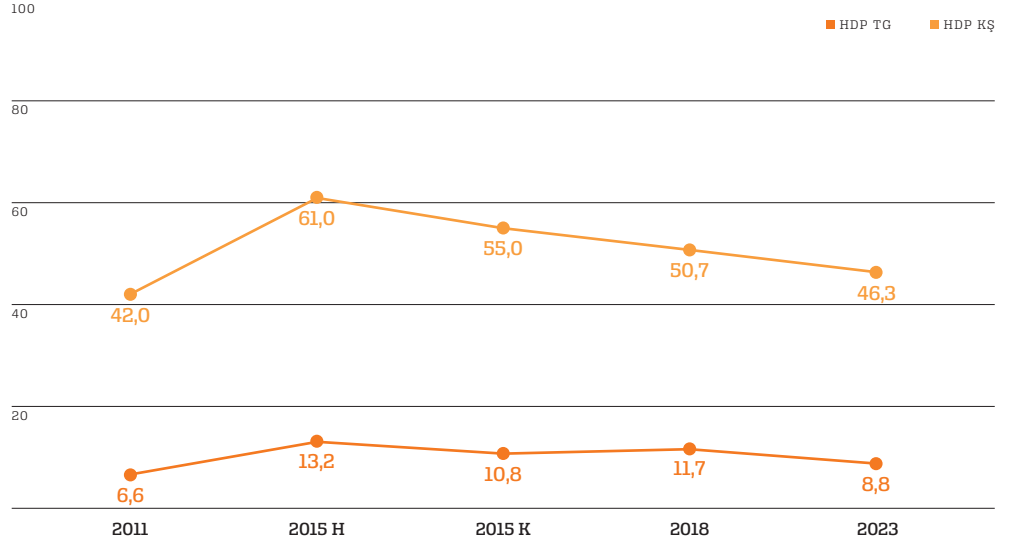
Kürt seçmenlerin HDP tercihlerinde de yeni bir eğilim söz konusu ve buradaki eğilim AK Parti’yle ilgili olanla benzer. Geride kalan beş seçimde alınan sonuçlar HDP’nin Kürt seçmenlerin birinci partisi olmaya devam ettiğini ancak Kürt seçmenlerden aldığı oyların tedricen ve fakat istikrarlı bir biçimde düştüğünü gösteriyor. 2015 Haziran seçimlerinde Kürt şehirlerinde yüzde 61 oy alan HDP, 2023 seçimlerinde bu şehirlerde yüzde 46,3 oy almış. Keza, 2015 Haziran seçimlerinde Türkiye genelinde yüzde 13,2 oy alan HDP’nin son seçimlerdeki oyu yüzde 8,8 oldu.

Öte yandan, HDP’nin Türkiye genelinde ve Kürt şehirlerinde yaşadığı oy kayıpları arasında önemlice bir fark var görünüyor. HDP’nin Kürt şehirlerindeki oy kaybı nominal olarak daha büyük görünmekle beraber, oransal olarak Türkiye genelindeki kaybı daha büyük. Son seçimde Kürt şehirlerinde 2015 Haziran’ında aldığı oyların yüzde 24’ünü kaybeden HDP, Türkiye genelinde aldığı oylarına yüzde 33’ünü kaybetmiş. Diğer bir deyişle, 2015’ten bugüne HDP Kürt şehirlerinde aldığı her dört oydan birini, Türkiye genelindeyse aldığı her üç oydan birini kaybetmiş. Özetle, HDP’nin son seçimde yaşadığı oy kaybı bir eğilimin devamı. HDP Kürt seçmenlerin birinci partisi olmaya devam ediyor, ancak 2015 Haziran’ından sonraki her seçimde bir öncekinden daha az oy alıyor. En azından Kürt şehirlerinde.

AK Parti ve HDP’nin Kürt oylarındaki düşüş eğiliminin arka yüzünde başta CHP olmak üzere diğer partilerin oylarının yükselişi var. 2011 seçimlerinde AK Parti ve HDP oylarının toplamı Kürt şehirlerinde yüzde 90’a ulaşmış ve Kürt şehirlerinde iki partili bir manzara oluşmuşken, bugün bu iki partinin bu şehirlerdeki oy toplamı yüzde 75 civarında. Diğer bir deyişle, 2011’de Kürt şehirlerindeki her on seçmenden sadece biri AK Parti ve HDP harici partilere oy verirken, bugün her dört seçmenden biri ‘diğer partilere’ oy veriyor. Diğer partilerden MHP ve İYİ Parti’nin bölgedeki oy oranı

HDP Kürt seçmenlerin birinci partisi olmaya devam ediyor, ancak 2015 Haziran’ından sonraki her seçimde bir öncekinden daha az oy alıyor.

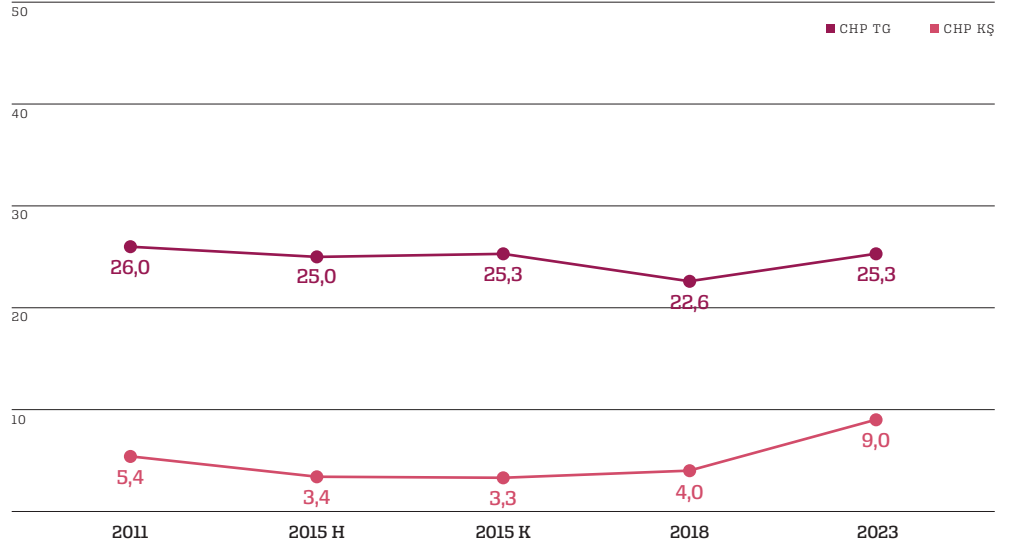
GRAFİK 5: HDP

Kürt şehirlerindeki bir kısım seçmen başta CHP olmak üzere 'diğer partileri' artık oy verilebilir partiler olarak görüyor.

aşığı yukarı stabil bir seyir izlerken CHP oyları 2011 seçimlerinden bugüne iki, 2015 Kasım seçimlerinden bugüneyse yaklaşık üç kat artmış ve yüzde 9'a ulaşmış durumda. Geride kalan beş seçim boyunca CHP oylarının Türkiye genelinde aşığı yukarı aynı oranlarda seyretmesine karşın Kürt şehirlerindeki bu oy artışı, henüz zayıf da olsa yeni bir eğilime işaret ediyor. Belli ki, Kürt şehirlerindeki bir kısım seçmen başta CHP olmak üzere 'diğer partileri' artık oy verilebilir partiler olarak görüyor.⁴

GRAFİK 6: CHP

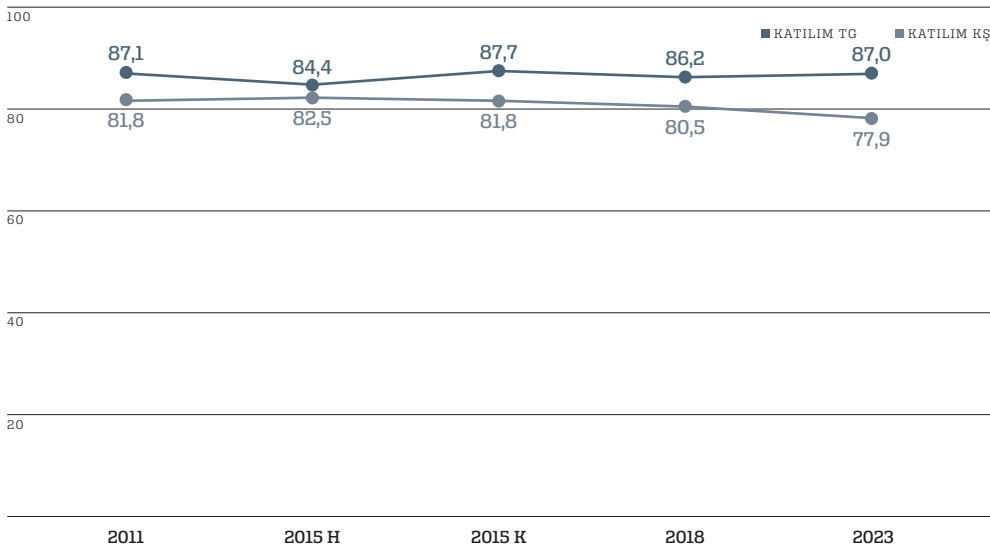

⁴ Erol Taymaz'ın yaptığı hesaplama göre 2018'de HDP'ye oy veren seçmenlerin yüzde 8,4'ü 2023 seçimlerinde CHP'ye oy vermiş. Aynı hesaplama göre 2018'de HDP'ye oy verenlerin yüzde 4,9'u da son seçimlerde TİP'e oy vermiş. Bkz. Erol Taymaz, "İttifak Siyaseti 2023", *Birikim*, 23 Mayıs 2023, <https://birikimdergisi.com/guncel/11410/ittifak-siyaseti-2023>

Kürt seçmenlerin siyasi davranışına hâkim olup değişme eğilimi gösteren dördüncü karakteristik seçime katılım oranlarıyla ilgili. Kürt şehirlerindeki seçmenlerin üç karakteristik davranışı malum: Türkiye genelinde yüzde 10 civarında oy alan Kürt partisine yüzde 50 civarında oy vermek, iktidar partisine Türkiye ortalamasının oldukça altında oy vermek ve ‘diğer partileri’ desteklememek. Kürt şehirlerinde seçime katılım oranlarının neredeyse 1990’lardan beridir Türkiye ortalamasının altında kalması da dördüncü karakteristik. Ancak burada da değişen bir eğilim var: Kürt seçmenlerin seçime katılma oranları giderek düşüyor ve Türkiye ortalamasından daha belirgin olarak ayrışıyor. Türkiye’de seçimlere katılma oranı 2011’den bugüne yapılan beş seçimde neredeyse stabil seyredip yüzde 85’in hemen üzerinde salınmışken, Kürt şehirlerinde katılım oranları yüzde 81,8’den yüzde 77,9’a düşmüş durumda. 2011 seçimlerinde Türkiye gelindeki ve Kürt şehirlerindeki katılım oranları arasındaki fark 5,3 puanken, 2023 seçimlerinde 9,1 olmuş.

2023 seçim sonuçlarıyla 2011’den bugüne yapılan beş seçimin sonuçlarının karşılaştırılması iki şeyi birden gösteriyor. Öncelikle, 1990’lardan beri Kürt seçmen davranışına hâkim dört karakteristik 2023’te de mevcut. Kürtler 2023’te de açık ara en çok Kürt partisini destekliyor, iktidar partisine Türkiye ortalamasının epey altında oy veriyor, ‘diğer partilere’ az teveccüh gösteriyor ve seçime katılma hevesleri daha az. Karşılaştırmanın ikinci olarak gösterdiğiyse şu: Bu dört karakteristik özellik de değişiyor. İlk üç özellik zayıflama eğilimindeyken, son özellik kuvvetleniyor. Kürtlerin HDP’yi ve AK Parti’yi destekleme ve diğer partileri desteklememe eğilimleri zayıflarken, seçime katılmama eğilimleri kuvvetleniyor.

GRAFİK 7: KATILIM: GENEL SEÇİMLER

Kürt seçmenlerin seçime katılma oranları giderek düşüyor ve Türkiye ortalamasından daha belirgin olarak ayrışıyor.

HDP’NİN DÜŞÜŞLERİ

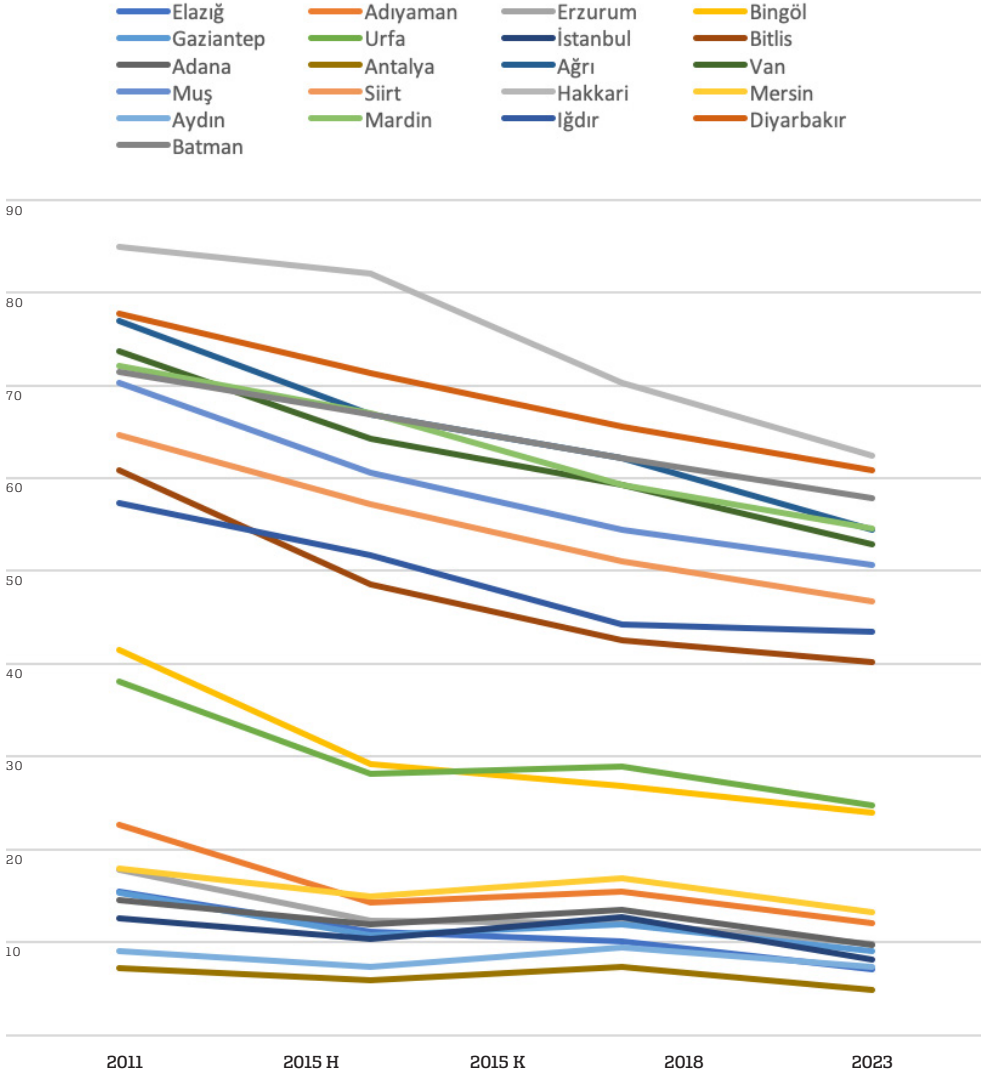
Kürt seçmenlerin tercihleri ve Kürt meselesinin seyri merceğinden bakıldığında 2023 seçimlerinin en önemli sonucu HDP’nin çok oy kaybetmesi oldu. 2011 seçimlerinden bugüne Kürt seçmenlerin ve Kürt şehirlerinin birinci partisi olan HDP (BDP, YSP) 2023 seçimlerinin en çok oy kaybeden partisi. HDP cumhurbaşkanlığı seçimlerinde desteklediği adayın kaybetmesiyle ve meclis seçimlerinde beklenenin altında oy almakla kalmadı, beş büyük parti arasında oransal olarak 2018 seçimlerine göre en çok oy kaybeden parti oldu. Son genel seçimlerin diğer büyük kaybedeni AK Parti 2023’te 2018 seçimlerine göre yüzde 16,4 daha az oy alırken, HDP 2018 seçimlerine göre yüzde 24,8 oy kaybetti. 2015 Haziran’ında zirve yapan HDP oyu, olağanüstü şartlarda yapılan 2015 Kasım seçimlerinde azalmış olmakla beraber 2018’de toparlanmış gibiydi. Ne var ki, 2023 seçim sonuçları bu toparlanmanın geçici olduğunu gösteriyor. Son seçimlerde HDP oyu 2015 Kasım seçimlerinin de gerisine düşmüş durumda.

HDP Türkiye genelinde, Kürt şehirlerinde, Kürt şehirlerinin farklı öbeklerinde ve metropollerde farklı seviyelerde oy kaybetmiş.

Bir seyir içerisinde bakıldığında HDP’nin oy kaybının üç özelliği var: HDP’nin kaybı tedrici, büyük ve katmanlı. Evvela, 2018 seçimleri müstesna, HDP oyu 2015 Haziran’ından bugüne yapılan her seçimde bir öncekinden az olmuş. 2015 Haziran’ında yüzde 13,2 olan HDP oyu, 2015 Kasım seçimlerinde yüzde 10,8’e düşüp, ardından 2018’de yüzde 11,7’ye yükselerek toparlanmış gözükse de son seçimlerde yüzde 8,8 oldu. HDP’nin oy kaybı tedrici olmakla beraber toplamda büyük bir kayıp var. 2023’e gelindiğinde HDP 2015 Haziran seçimlerinde aldığı her üç oydan birini kaybetmiş durumda. HDP’nin oy kaybı tedrici ve büyük olduğu gibi katmanlı olmuş. Aşağıdaki tablolardan da anlaşılacağı üzere, HDP Türkiye genelinde, Kürt şehirlerinde, Kürt şehirlerinin farklı öbeklerinde ve metropollerde farklı seviyelerde oy kaybetmiş.

2015 Haziran, 2015 Kasım, 2018 ve 2023 seçimlerinde Diyarbakır, Batman, Mardin, Van, Hakkari, Siirt, Muş, Bingöl, Bitlis, Ağrı, Iğdır, Urfa, Elazığ, Erzurum ve Adıyaman gibi Kürt nüfusun yoğun yaşadığı şehirlerle beraber Mersin, Antalya, Adana, Gaziantep ve Aydın gibi 1990’lardaki göçle Kürt nüfusu büyümüş metropollerde ve İstanbul’da aldığı sonuçlara bakmak, HDP’nin oy kaybının daha nüanslı bir resmini veriyor. HDP’nin bu şehirlerde aldığı oy 2023’te en çok oy alınan şehirlerden başlayarak sıralandığında aşağıdaki ilk tablo ortaya çıkıyor.

GRAFİK 7: HDP OYLARI 2015-2023

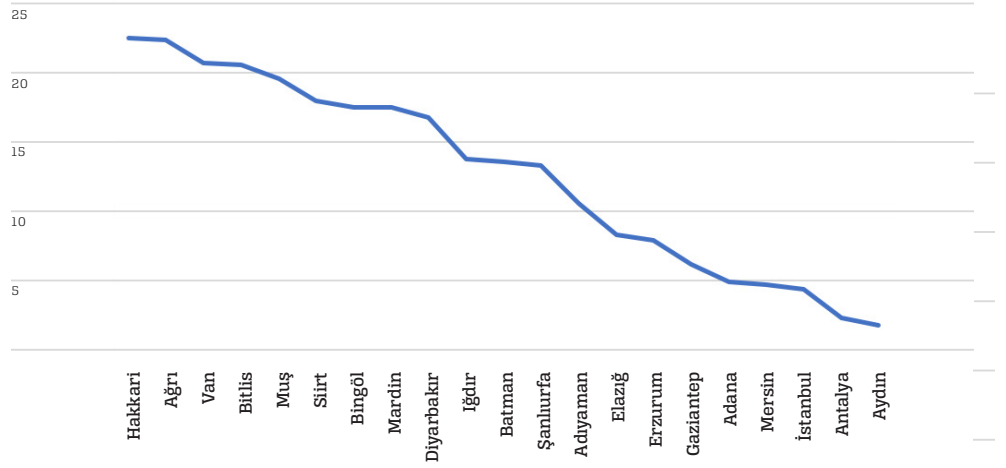
Türkiye genelindeki desteği yüzde 8,8 olan HDP'nin oylarına şehir bazlı bakıldığında üç şehir öbeği var.

Bu ilk tablonun evvelimir gösterdiği şu: Türkiye genelindeki desteği yüzde 8,8 olan HDP'nin oylarına şehir bazlı bakıldığında üç şehir öbeği var. HDP'ye verilen desteğin yüzde 40'la yüzde 60 arasında olduğu Diyarbakır, Batman, Mardin, Van, Hakkari, Siirt, Muş, Bitlis, Ağrı ve Iğdır birinci öbeği, HDP oylarının yüzde 30'la yüzde 20 arasında kaldığı Urfa ve Bingöl ikinci öbeği ve HDP oylarının yüzde 15'le yüzde 5 arasında olduğu Erzurum, Elazığ, Adıyaman, Mersin, Antalya, Adana, Gaziantep, İstanbul ve Aydın üçüncü öbeği oluşturuyor. Kendi içlerindeki sıralama ve denk düşükleri oy yüzdesi aralığı her seçimde az biraz farklılaşsa da bu üç öbek 2015-2023 arasındaki dört seçimde de mevcut. Türkiye genelindeki oyu yüzde 8,8 olan HDP'nin yüksek oy aldığı şehirlerin üç öbek oluşturması kabaca şundan olsa gerek: HDP, Kürt nüfus yoğunluğunun yüksek olup Kürt hareketinin 1960 sonrasında hep etkili ol-

muş olduğu Kürt şehirlerinde çok yüksek oy alırken, Kürt nüfus yoğunluğunun daha az olduğu ve Kürt olmayan şehirlerle komşu Kürt şehirlerinde daha az oy alıyor. Keza, 1990'lardan sonra hızla yükselmiş olmakla beraber Kürt nüfus oranının halen az olduğu metropollerde HDP oyları düşük kalıyor. Esasında, HDP'nin farklı şehir öbeklerinde farklı oy oranlarına sahip olması bugünün meselesi değil. Aşağı yukarı 1990'lardan beridir bu tablo bir biçimde mevcut.

Öte yandan, bu tablodan net olarak anlaşılacakla beraber 2015'le 2023 arasında yapılan seçimlerden çıkan daha önemli sonuç şu: HDP farklı şehir öbeklerinde farklı aralıklarda oy aldığı gibi, HDP'nin oy kaybı da asimetrik olmuş ve farklı şehir öbeklerinde farklı oranlarda gerçekleşmiş. HDP'nin oy kaybına şehir bazlı ve nominal olarak bakıldığında ortaya çıkan tablo şöyle:

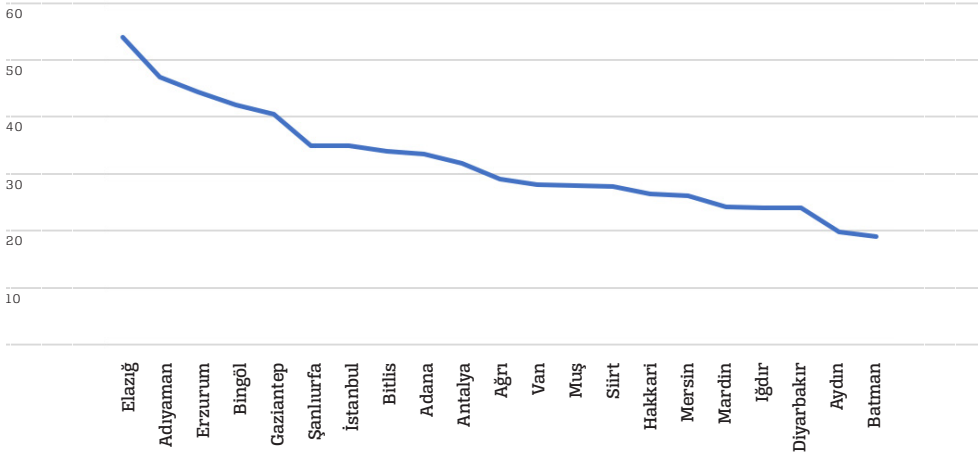
GRAFİK 7: HDP'NİN OY KAYBI: NOMİNAL

HDP en çok oyu, en çok oy aldığı yerlerde kaybetmiş.

HDP'nin oy kaybına nominal olarak bakıldığında görünen şu: HDP en çok oyu, en çok oy aldığı yerlerde kaybetmiş. HDP'nin en çok oy aldığı ilk 10-11 il, en çok kaybettiği iller de olmuş görünüyor. Bu durum HDP'nin Kürt şehirlerinde daha çok oy kaybettiği izlenimi vermekle beraber durum aslında bu değil. HDP'nin şehir bazlı oy kaybına oransal olarak bakıldığında çıkan manzara bambaşka. HDP'nin oy kaybının oransal dağılımından çıkan tablo da şu:

GRAFİK 7: HDP'NİN OY KAYBI: ORANSAL

Bu son tablonun gösterdiği şu: Oransal olarak bakıldığında Kürt partisinin geleneksel olarak yüksek oy aldığı Kürt şehirlerinde HDP'nin oy kaybı daha az. HDP'nin oy kaybının daha yüksek olduğu şehirler Elazığ, Adıyaman, Erzurum, Bingöl, Gaziantep ve Urfa gibi 'mücvir' iller. Çözüm sürecinin de etkisiyle HDP oylarının 2015'te yüksek oranlarda arttığı şehirlerde HDP yüksek oranlarda oy kaybetmiş görünüyor. Bunların hemen ardında da İstanbul, Adana ve Antalya gibi metropoller geliyor. Ancak bu 'tersine' manzarayı bozan üç şehir var: Aydın, Iğdır ve Mersin. Mücvir şehirlerden olmakla beraber Iğdır'da ve metropoller grubunda olmakla beraber Aydın ve Mersin'de HDP'nin oy kaybı görece daha az. Konjonktürel değilse eğer, bu ayrışılığın ardında Iğdır ve Mersin'de etnik denge, Aydın'da ise gettolaşma rol oynamış olabilir. Etnik denge ve gettolaşmanın bu şehirlerdeki Kürtleri HDP'den uzaklaşmak eğiliminden uzak tutmuş olması muhtemel.

Çözüm sürecinin de etkisiyle HDP oylarının 2015'te yüksek oranlarda arttığı şehirlerde HDP yüksek oranlarda oy kaybetmiş görünüyor.

Kürtler halen açık ara en çok Kürt partisine oy veriyor ancak giderek daha az. Kürtlerin bir dönem birinci parti olarak destekledikleri AK Parti'den 2015'te başlayan uzaklaşma eğilimleri devam ediyor. CHP, Kürt şehirlerinde henüz zayıf olmakla beraber, oy verilebilir parti hüviyetine kavuşmuş.

SONUÇLAR VE OLASILIKLAR

2023 seçim sonuçları karşılaştırmalı olarak değerlendirildiğinde görünen özetle şu: Kürt seçmen davranışına 1990'lardan beri hâkim olan dört karakteristik de değişme eğilimi gösteriyor. İlk olarak, Kürtler halen açık ara en çok Kürt partisine oy veriyor ancak giderek daha az. İkincisi, Kürtlerin bir dönem birinci parti olarak destekledikleri AK Parti'den 2015'te başlayan uzaklaşma eğilimleri devam ediyor. Üçüncü olarak, 'diğer partilerden' CHP, Kürt şehirlerinde henüz zayıf olmakla beraber, oy verilebilir parti hüviyetine kavuşmuş. Son olarak, Kürt seçmenlerin seçimlere katılma oranlarında azalma eğilimi hızlanmış durumda.

Başta HDP'nin büyük oy kaybı olmak üzere bütün bu değişimin ardındaki esas sebebin çözüm sürecinin 2015'te çökmesiyle beraber oluşan büyük kırılma olduğunu söylemek mümkün. HDP oylarının zirve yapması, Kürt seçmenlerin AK Parti'den uzaklaşması ve diğer partilerin bölgede neredeyse sıfırlanması, hepsi 2015'ten hemen önceki atmosfere bağlı olarak gerçekleşmişti. 2009'da başlayan çözüm sürecinin yıllar içinde ete kemiğe bürünmesi ve Kürt partisinin müzakere ve çözüm partisi olarak yeniden yapılanması HDP oylarına zirve yaptırırken, Kürt seçmenleri AK Parti'den uzaklaştırmış, diğer partilerinse bölgeden silinmesine yol açmıştı. 2015'te yaşanan kırılmayla beraber bütün bu dinamiklerin değişmesi, 2023 seçimlerinde ortaya çıkan manzaranın esas sebebi olabilir gerçekten. Ne var ki, 2023 manzarasının 2015 kırılmasıyla kolaylıkla açıklanamayacak bir tarafı da var görünüyor. 2018 seçim sonuçları HDP oylarının 2015'teki kırılmaya rağmen toparlanma yoluna girdiğini gösteriyordu. Oysa 2023 seçimleri, HDP'nin 2018'e göre çok oy kaybettiğini, CHP'nin henüz kuvvetli olmasa da bölgeye geri döndüğünü, Kürtlerin seçime katılma heveslerininse daha da azaldığını gösteriyor.

İzaha muhtaç bu durumun sebeplerine seçim sonrasında yapılan analizlerde işa-

ret edildi.⁵ İşin erbabına göre, HDP'nin yüksek oy kaybının, CHP'nin bölgeye geri dönüşünün ve Kürtlerin seçimlere artan kayıtsızlığının ardında HDP üzerindeki devlet baskısı, PKK'nin silah bırakmaması, değişen seçmen profili, karizmatik lider yoksunluğu, HDP'nin baraja takılma riskinin ortadan kalkması, HDP'nin Kılıçdaroğlu'na verdiği desteğin CHP'ye desteğe evrilmesi, TİP'le ittifak, yanlış aday tercihleri⁶, HDP'nin Kürt siyasetinin esas aktörü kılınmaması, Kürt siyasetinin 2015'ten sonra yeni bir siyasi tahayyül geliştirememesi, yanlış ittifak siyaseti⁷, CHP'ye açılan kredi ve milletvekili listeleri oluşturulurken yerel hassasiyetlerin dikkate alınmaması,⁸ vekil listelerinin oluşturulmasındaki merkezîyetçi tutum,⁹ bütün aktörlerle müzakere eksenli bir siyaset takip edilmemesi¹⁰ gibi sebepler var.

HDP'nin büyük oranda oy kaybetmesine, CHP'nin bölgeye geri dönüşüne ve Kürtlerin seçimlere katılma heveslerinin azalmasına yol açan sebepler kadar bu sonuçların neye yol açabileceği de önemli. Bu noktada, öncelikle HDP'nin oy kaybettiği 2023 seçimlerinde AK Parti'nin ya da diğerlerinin kazanmadığını kaydetmek gerekiyor. AK Parti'nin Kürt şehirlerindeki oy kaybı devam ediyor, CHP'nin Kürt şehirlerindeki büyümesi ise henüz çok zayıf. Bu durum, bütün belirsizliğine rağmen HDP'nin Kürtler nazarındaki parlıtısının azaldığını ve lakin Kürtlerin diğer partilere ilgisinin de artmadığını, Kürt şehirlerinde ya da Kürt seçmenler arasında kazanan tek eğilimin 'kayıtsızlaşma' olduğunu gösteriyor.

HDP'nin kaybedip, kayıtsızlaşmanın kazanmasının yol açabileceklerinden biri, Kürt meselesinin Türkiye siyaseti üzerindeki etkisinin zayıflaması olabilir. 1990'lardan sonraki birkaç on yıl boyunca Türkiye siyaset gündeminin tepesinde yer alan Kürt meselesi, 2015-2017 arasında 'alınan tedbirlerle' zaten ikincilleştirilmişti. HDP'nin siyasi ve polisiye tedbirlerle baskı altında tutulması, Suriye ve Irak'ta yapılan askeri operasyonlarla PKK'nin ve SDG'nin etkisinin azaltılması, 2016 darbe girişiminden sonra Türkiye demokrasisinin sınırlarının daralması ve 2017'de yapılan anayasa değişikliğiyle meclisin Türkiye siyasetindeki rolünün talileştirilmesi gibi adımlar, Kürt meselesinin Türkiye siyasetini meşgul edebilme kapasitesini küçültmekte işe yaradı. 2023 seçim sonuç-

AK Parti'nin Kürt şehirlerindeki oy kaybı devam ediyor, CHP'nin Kürt şehirlerindeki büyümesi ise henüz çok zayıf.

5 Reha Ruhavioğlu, "Kürt Siyaseti İçin Hasar Tespit Raporu", *Perspektif*, 22 Mayıs 2023. Cuma Çiçek, "HDP'nin Büyük İmtihani", *Birikim*, 4 Haziran 2023. Vahap Coşkun, "Çalan Çanlar", *Serbestiyet*, 27 Mayıs 2023.

6 Reha Ruhavioğlu, "Kürt Siyaseti İçin Hasar Tespit Raporu". Roj Girasun, "How Erdoğan Managed Victory Despite Kurdish Opposition", *Foreign Policy Research Institute*, 5 Haziran 2023, <https://www.fpri.org/article/2023/06/how-erdogan-managed-victory-despite-kurdish-opposition/>

7 Cuma Çiçek, "HDP'nin Büyük İmtihani".

8 Vahap Coşkun, "Çalan Çanlar".

9 Roj Girasun, "How Erdoğan Managed Victory Despite Kurdish Opposition".

10 Hamza Aktan, "Kürtlerin Seçimi", *Duvar*, 6 Haziran 2023, <https://www.gazeteduvar.com.tr/kurtlerin-secimi-makale-1622321>

ları bu sürecin güçlenerek devam edebileceğine işaret ediyor. Kürtlerin HDP'ye verdiği desteğin ve seçimlere ilgilerinin azalmasıyla beraber HDP'nin desteklediği muhalefetin seçimlerde yenilmesi, Kürt meselesinin önümüzdeki dönemde Türkiye siyasetine eski kuvvetiyle geri dönmesini imkânsız değilse de zor kılıyor.

İkinci olasılık, Kürt partisinin Türkiye siyasetinde oyun kurucu olma kapasitesinin daha da budanması olacağına benziyor. 2015'te hükümet oluşmasını engelleyecek kadar Türkiye siyasetinde etkili olan Kürt partisi, 2023'te hükümeti iktidardan etme ya da muhalefeti iktidara getirme kabiliyetinden mahrum edilmiş görünüyor. 2023 seçim sonuçları AK Parti'ye Kürt meselesinde 2015 sonrasında benimsediği güvenlikçi çizgiyi değiştirmeden iktidarda kalabilmesinin mümkün olduğunu, muhalefeteyse Kürt partisiyle yapılan ittifaka rağmen ve hatta bu ittifak sebebiyle iktidara gelebileceğini gösterdi. Bu durumun Kürt partisinin Türkiye siyasetindeki 'değerini' azaltması ve partiyi kalıcı olarak oyun kuruculuktan mahrum etmesi, seçim sonuçlarının işaret ettiği ikinci önemli olasılık.

Öte yandan, Kürt meselesinin ve Kürt partisinin Türkiye siyasetindeki etkisinin ve değerinin azalması neye yol verir, Kürt meselesindeki cari güvenlikçi çizgiyi sürdürüp, derinleştirmenin mi yoksa bu çizgiden geri sarmanın mı önünü açar, burası meçhul. Gerek Türkiye devletinin yatınlıklarını gerekse de AK Parti'nin son dönemde yaptıklarını hesaba katınca güvenlikçi çizginin sürdürülmesi ihtimalinin daha kuvvetli olduğunu söylemek mümkün. Öte yandan, seçim sonrasında oluşan kabinenin kompozisyonu, Soylu'nun yerine "temel referansım hukuk"¹¹ diyen Yerlikaya'nın İçişleri Bakanı yapılması ve kabinede çok sayıda Kürt bakana yer verilmesi gibi gelişmeler, iktidarın HDP'nin yenilgisini ve Kürtlerin artan kayıtsızlığını Kürt meselesi sahasına yeni bir biçimde girmek için bir fırsat olarak kullanabileceğine de işaret ediyor. İktisadi gerekçelerle de olsa ABD ve AB'ye yakınlaşma girişimleri de 'Kürt meselesine dönüş' bir vesile kılınabilir. Keza, oy kaybına rağmen HDP'nin kayımla elinden alınan belediye başkanlıklarını 2024 seçimlerinde yeniden kazanması ve İstanbul, Mersin ve Adana gibi metropollerde muhalefete seçimleri kazandırması halen kuvvetle muhtemel. Bu hal de iktidarı Kürt meselesinde güvenlikçi çizgiyi kuvvetlendirmektense, mevcut hali sürdürmeye ya da Kürt meselesi sahasına bir biçimde dönmeye teşvik edebilir.

2023 seçim sonuçlarının yol açabileceği diğer bir ihtimal de HDP'yle ilgili. Seçimlerde yaşanan büyük oy kaybı muhtemelen HDP'de de değişikliğe yol açacaktır. Ancak, HDP'de neyin değişeceğini anlamak için sonbaharda yapılacağı açıklanan parti

İktisadi gerekçelerle de olsa ABD ve AB'ye yakınlaşma girişimleri de 'Kürt meselesine dönüş' bir vesile kılınabilir.

kongresini beklemek gerekecek.¹² HDP yönetimi seçim sonrasında başlattığı ve parti seçmenlerinin de katılımıyla gerçekleşen yerel toplantılarla devam eden değerlendirme sürecini yakında bitirmeyi ve bu toplantılardan çıkarılacak sonuçlarla sonbaharda olağanüstü bir kongre yapmayı planlıyor. Şu ana kadar yapılan açıklamalar kongrede HDP vitrininin değişeceğini gösteriyor. Eş genel başkanların yeniden aday olmayacağı ve partinin kongrede genel başkan değişikliğine gideceği anlaşılıyor.¹³

HDP’de parti vitrininin yenileneceği kesin görünmekle beraber, HDP siyasetinin değişip değişmeyeceği, değişecekse de değişiminin yönünün ve büyüklüğünün ne olacağı belirsiz. Belirsizliğin kaynağında HDP’yle ilgili özel bir durum var. 2018 seçimlerindeki küçük toparlanmanın ardından son seçimde büyük bir yenilgi alınmış olması, HDP’nin sadece vitrininde değil HDP siyasetinde, HDP’nin rotasında da bir yenilenmeye ihtiyaç olduğunu gösteriyor. Buna mukabil, partiyi çevreleyen faktörler HDP siyasetinde köklü bir yenilenmeye izin verecek gibi görünmüyor. Bu çelişkili hal HDP’de neyin, ne kadar değişeceğini belirsiz kılıyor.

2023’teki oy kaybının nüanslı bir analizi, HDP’nin 2018 sonrasında takip ettiği yolun partinin Kürt seçmenlerinde, CHP’ye gösterilen zayıf ilgi ihmal edilecek olursa, kayıtsızlığa; Kürt olmayan seçmenlerindeyse HDP’den başka partilere yönelmeye yol açtığını gösteriyor. TİP’le yaşanan ve giderilmesi zor görünen anlaşmazlık da eklenince vaziyet şu: HDP’nin 2013’ten beridir peşine düştüğü ve esas olarak Türkiye soluyla ittifak yaparak Türkiye’yi demokratikleştirmeye ve Kürt sorununu çözmeye çalışmak stratejisine yaslanan Türkiyelileşme siyaseti *artık* Kürtleri heyecandırmıyor, Kürt olmayanları da partiye çekmiyor. Daha sade ifade etmek gerekirse, seçim sonuçları HDP’nin Türkiyelileşme adıyla anılan siyasetinin ya da bu siyasetin hâkim yorumunun *artık* çalışmadığını, en azından işe yaramadığını gösteriyor.

Bu durumda beklenen ya yeni bir rota çizilmesi ya da mevcut rotanın yeniden yorumlanması olmakla beraber, HDP vasatından bunun çıkması bugün itibarıyla zor. HDP kadrolarının tekipleşmesi, Öcalan’ın süregiden tecridi, Selahattin Demirtaş’ın siyaset orucu, Kandil’in HDP siyasetine seçim öncesinde verdiği onayı seçim sonrasında da sürdürmesi, Kürt kalabalıklarının büyüyen ilgisizliği, HDP’nin kulvarındaki alternatifsizliği, bütün bu faktörlerin hepsi birlikte düşünüldüğünde, bugünkü HDP vasatından HDP için yeni bir rota ya da mevcut rotanın yeni bir yorumunun çıkması pek muhtemel görünmüyor.

Türkiyelileşme siyaseti artık Kürtleri heyecandırmıyor, Kürt olmayanları da partiye çekmiyor.

12 <https://www.haberturk.com/son-dakika-hdp-olaganustu-buyuk-kongre-karari-aldi-3596679>

13 <https://www.agos.com.tr/tr/yazi/28719/buldan-ve-sancar-yeniden-aday-olmayacak>

HDP kadrolarının tek tipleşmesi, sonbahardaki kongrede parti içinden iyi çalışılmış, taze bir rota önerilmesi ihtimalini zayıf kılıyor. Seçimin hemen ardından HDP'den Öcalan'ı işaret eden açıklamalar gelmiş olmakla beraber, iktidarın Öcalan'a HDP'ye yeni bir rota teklif etmesi için imkân oluşturması ihtimali de kuvvetli değil. Kürt siyasetinin 'krizine' hem iktidarın/devletin 'tasvip edeceği' hem de garantili sonuç üretecek bir müdahale ihtimali oluşmadıkça, iktidarın Öcalan'ın tecridine son verip Kürt siyasetinin 'yardımına koşması' pek muhtemel görünmüyor. Kürt sivil siyasetinde daha önce başkalarına nasip olmamış türden bir meşruiyete sahip olması ve siyasi yetenekleri hasebiyle HDP için yeni bir rota oluşturulması işinde etkili olabilecek Demirtaş ise bugün itibarıyla Kürt siyaseti üzerindeki gücünün sınırlarını kabullenmiş ve siyaset orucuna girmiş durumda. Kandil'den gelen açıklamalar da HDP'nin 2015 sonrasında takip ettiği çizginin güncellenmesini ya da yeni bir rota oluşturulmasını teşvik eder mahiyette değil. Son olarak, HDP habitatında da yeni bir rota oluşturulması için zorlayıcı bir faktör yok. Partinin çekim alanındaki Kürtlerde, bilhassa da genç kuşaklarda büyüyen kayıtsızlık, Kürt siyasetini yeni bir rota oluşturmak mecburiyetinden uzak tutuyor. HDP'nin başat aktör olduğu Kürt siyaset kulvarı içindeki alternatifsizliği de aynı işlevi görüyor. HDP harici Kürt partileri Kürt siyasetine taze ve ikna edici bir rota öneremeyecek kadar zamanın dışında.

HDP harici Kürt partileri Kürt siyasetine taze ve ikna edici bir rota öneremeyecek kadar zamanın dışında.

Sonuç olarak, seçim sonuçları HDP siyasetinde bir güncellenme ihtiyacına işaret etmekle beraber, HDP bir 'yoklar vasatıyla' çevrelenmiş durumda. Bütün bu yoklar vasatından da HDP yakın zamanda ancak bir vitrin değişikliğiyle çıkacak gibi görünüyor. Bu durumda HDP epey bir zamandır söylediklerini önümüzdeki dönemde de söylemeye, bir zamandır yaptıklarını yakın gelecekte de yapmaya devam edecektir.

www.ankaraenstitusu.org
www.perspektif.online
www.panoramatr.com